

A Jászkun szabadság jogi szabályozói

IV. rész

A helyi rendtartások térnyerése a Jászkun Redempciót követően

Az 1745 utáni évtized statútumainak keletkezési körülményeiről nagyon kevés írásos dokumentum maradt meg. Az bizonyos, hogy a közös alap-törvények mellé a népesség településként eltérő anyagi lehetőségei, területi adottságai, mentalitásuk kikényszerítette a közösségi együttélés erőteljesebb helyi szabályozását.

A Kiskun kerület két települése Majsa és Félegyháza, – melyek a török uralom alatt elnéptelenedtek – 1743-tól népesült be, lakosságuk az ország különböző vidékeiről verbuválódott földbérlo telepesekből vált a redempció részévé. Számukra kiemelt feladatot jelentett a beilleszkedés az éppen hatalmas változás előtt álló Jászkun kerület szervezetébe. A feladat még akkor is adott volt, ha a lakosság többsége eleve a Jászságból vagy a Kunságból költözött új lakóhelyére. Az újra népesült kiskunsági falvak közül Félegyháza (Kiskunfélegyháza) levéltári anyaga teremtett lehetőséget a folyamat vizsgálatra. Félegyháza új lakosai első összeírásuk szerint 57 helységről érkeztek. Többségük a Jászságból (51,21%) költözött át, a többi lakosságot egyéb településekről, vármegyes helyekről csábította költözésre a földszerzési lehetőség. A település közösségének összecsiszolódása, a helység alapításának problémái, a közös föld használata, s beilleszkedésük a kerületek igazgatási rendszerébe előjáróiktól számos helyi probléma gyors megoldását követelte.

A benépesülő falu közösséggé szervezésében az előjáróság nem támaszkodhatott sem a falu hagyományaira sem a helyi szokásjogra, hiszen azok még nem alakultak ki. A közösség életének irányításában a tágabb igazgatási egység – jelen esetben a Jászkun kerület – szabályozói, és az előjárók személyiségébe beépült hagyomány és erkölcsi normarendszer érvényesült. Azt is figyelembe kell venni, hogy a vezetők és vezetettek mindennapi rendszeres kapcsolata eleven volt, amelyet a vezetőket kis létszáma és a megtelepedéssel járó hasonló gondok közvetlenül tették. A tágas faluhatárban az érkező telepések igaerejük szerint foglaltak megművelhető földet, de jelentős és folytonos volt a népesség cserélődése. A redempció azonban gyökeresen

megváltoztatta a földbirtoklás, a földművelés és a társadalmi élet lehetőségeit.

A redempcióval járó anyagi terhek és a termőföld elosztása – hiányos adataink szerint is – társadalmi konfliktusokat eredményezett, melyek következményeként Almássy János főkapitány vizsgáló bizottsága letette a bíróságból a Jászfényszaruból érkezett Páll Mihályt, és kitiltotta a helységről. Az indoklás szerint a letett bíró a lakosság között sok egyenlenséget és lármázást szerzett. Az események mögött nyilvánvalóan nem a bíró személyét érintő, hanem ennél fontosabb társadalmi konfliktust lehet vélelmezni. Az elégedetlenkedők élén maga a bíró állt, aki 1745-ben az első osztásnál nem tudott földet váltani, az 1746-ban megszerzett földet viszont alig használhatta, mert a kerületi deputáció nemcsak a bíróságból tette le, hanem a helységről is kitiltotta. A konfliktus nem volt egyedi jelenség, a földváltás problémái más kerületi helységben szintén kimutathatók.

Félegyházára a redempció hírére és a földszerzés lehetősége okán 1746-tól egyre több új betelepülő érkezett. A falu társadalmi rétegződése szinte folyamatosan változott. Az 1744-ben még zselléreként összeírtak közül számosan földet váltottak és redemptusok lettek, mások éppen a terhek miatt elmenekültek. A falu érdeke a redempció összegének mielőbbi kifizetése volt, de a váltható földterület fogyatkozott. Akik már redimáltak ragaszkodtak megszerzett jogaikhoz, s a kialakult társadalmi rétegek határai fokozatosan megszilárdultak. 1752-ben a Jászkun kerület közgyűlése határozatot hozott arról, hogy azok, akik legalább 20 forint értékű földet nem váltottak nem tekinthetők redemptusoknak. Ez a Jászkun kerület közgyűlésén elfogadott – itt nem részletezett – szabályzat az egész kerületre hatályosnak bizonyult, s nyomában sorra születtek azok a helyi rendtartások, statútumok, amelyek az adott helység konkrét viszonyait szabályozták. Félegyházán például már 1752 tavaszán részletes statútumot készítettek a helyi társadalmi rétegek jogairól.

„Anno 1752. Die 25. febr. A Nemes Tanács némely érdemes lakosokkal együtt az Tanács Házában Concurrálván ilyen Statu-

tumot rendeltek hogy ti tavali esztendőben Bírák Urajmék híre nélkül házat tsinált 2do Ha valaki ezen parancsolatnak publikációja után Hir nélkül Házat állítana vagy istállóból házat tsinálna hat forint büntetése, és házának le töreése is el végeztetett.

Harmadszor egy általlába meg nem engetetik hogy valami földetlen ember házat építsen, sőt az kinek ház hele ki vagyon is mutatva, hogy ha kert fölgye nincs, Annak is fölállítása hat forint büntetés, és az Háznak le rontása alat tilalmaztatik.

Negyedszer A Zselléreknek is most említet büntetés alat parancsolatik: hogy Istállót vagy Tanyát tsinálni ne merészellenek.

Ötödször Különösen el végezték Bírák és Lakos Urajmék, hogy az mely Háznak Istállója nintsen büntetésül az olyan Háztul nem három, hanem hat forint portiot köl nékiek fizetni, valamedig Istállót nem tsinálnak.

Hatodszor A Ki Bírák Urajmék híre nélkül valamely jövevény embert, vagy munkását lakosnak bé fogadgya hat forint büntetése léssen, azon uj lakos pediglen Helységünkbul ki tilalmaztatik.

Hetedszer A Zsellér ha el akar menni, Gazdája hírt adgyon, mert különben magának kel az zsellér portioját meg fizetni.

Nyolcdaszor A mely Gazda marháját portiobul ki tagadgya, azon marha confiscal-tatik.

Kilencedszer Aki más ember Lakosát és Zsellérit Bíró Uram híre nélkül bé fogadgya 3 forint büntetése léssen.

Tizedszer Ha valami Zsellér rossz életben tapasztaltatik, azon Zsellérnek Gazdája tudván ő rossz életét hasonló büntetéssel fog meg büntetődni, ha Bírák Uraméknak hírt nem ad”.

A statútum tehát szilárdan megszabta az egyes társadalmi rétegbe tartozók jogait. A helyi rendszabály nem falugyűlésben, de a tanács és a lakosok egy részének jelenlétében keletkezett. Hamarosan írásba foglalták az új lakosok befogadásának korlátozását, és a velük szemben támasztott erkölcsi, magatartási követelményeket. Bár még 1753-ban és 1758-ban némelyek számára lehetőség nyílt a maradvány földből váltani, az 1752. évi statútummal lezártnak tekinthető Félegyházán a földváltás, a település mind gazdaságilag, mind társadalmilag stabilizálódott, s ez tükröződik a statuuálásokban. A váltott földet a redemptor tulajdonának tekintette bár a kiváltságlevél csupán korlátozott birtokjogot rögzített:

élni és használni engedte a birtokot, a földváltók viszont másképp értelmezték a kiváltságot. A kerületekben a földváltók úgy gondolták fizettek a földért, tehát megvették a hozzákapcsolt jogokkal együtt. A közfelfogás, vagyis a kiváltság helyi értelmezése sajátos jászkun földtulajdon teremtett. A jászkun földtulajdon a vele összekapcsolt jogok miatt különbözött minden Jászkun kerületen kívüli földterület használatától, birtoklástól vagy tulajdonlásától. A jászkun földtulajdon a teljes közéletet átformálta, hatására születtek meg azok a rendszabályok, melyek védtek a földváltók birtokosi jogait, érdekeit.

Félegyházán 1755-ben statutumot alkottak arról miként büntessék meg azt, akiknek állatai kárt okoztak a más kertjében, azaz a földjén.

„Minthogy az Népnek rendtelenségét tapasztallyuk, már ez [...] sok panaszokat meg unvan az Lakossainknak hogy tudni illik akik egyik a másiknak Kertin való vetésének föl takarítását nem vallyya, sőt némelyeknek még lábón is vagyon, és egyik másiknak Kárával az Gulyáról Marháit, SV Sertésseit és más egyéb némü Marháit Kertire föl hajtya, annak pediglen gondot rá nem visel és sok Károkat okoztat, Azért egyenlő akarattal el végeztetett és Statuallatott hogy anno Domini Possimi; a melyly nap a Lakossoknak publicae világossan promulgaltatott [kihirdettetett], aki a marháit kerte föl hajtya azonnal toties, quoties [ahányszor, annyiszor] föl hajtani bátorodik 12 Rhenes forintokra büntettetik, vagy az Marháit közül annyi érő marha Gulyátul föl hajtyva le vágatattik.”

A helyhez szabott jogi tartalmú határozatokról, statutumokról legtöbbször a helyi törvény megsértése okán informálódunk. 1758-ban statutum megsértése adott okot Besze István megbüntetésére. „A Nemes [Félegyháza] Helységnek Statutumata tartván azt; hogy az sertések kertek közt ne tartassanak, és ha valamely notabilis házban tapasztaltatnak, szabadon agyon ütheti a Káros Ember, így Besze Istvány az sertésére nem vigyázzván Tott Albert kertén lévő Tökben notabilis kárt okozott, melyet el nem szenvedhetvén Tott Albert az sertést agyon ütötte azért a statutum szerént Besze Istvánnak Praetendalt Causaja [eladott oka] Simpliciter cassaltatik.” [egyszerűen eltöröltetik]

Még ugyanebben az évben a Tanács és Közöséges Lakosok Gyűlése elhatározta, hogy

„I. amely Béres Szolga új esztendő napján már el Szegődött, és ugyan más gazdához szegődik, hogy a gazdáknak válogat és bért próbálgat, az ollyatén Szolga minden ke-

gyelem nélkül 50 pálczákkal megh csapatatattik, ellenben

2. Ha az Gazda tudván tudva az ollyatén Béres Szolgát ha már elszegődött Szolgálatra csábítani maga ha tapasztaltatik, azon Gazda irreversibiliter [visszavonhatatlanul] ad. 6 f. büntettetni, ugy nem különben

3. Az mezei munkások akár aratók, akár kaszások akár gyűjtők légyenek azon szerint a mondot büntetést tapasztalni fogják ugy hasonló képpen a gazdákis.”

Megfigyelhető, hogy a gazdasági életet érintő korlátozó határozatok a földbirtoklási viszonyok átalakulásával párhuzamosan keletkeztek. A határban kárt okozó marhák gazdáit már 1748-ban arra kötelezték, hogy büntetésükből két részt a nótárius számára fizessenek, a harmadik rész pedig a bíróé lett. A büntetéspénznek ilyen harmadolását a kerületekben a redempciót megelőző korszakban is alkalmazták, sőt más vidéken szintén gyakorlatban volt. A büntetési módszer mutatja, hogy nem csak a népeség, a jogszokások is vándoroltak. A redempcióval bekövetkezett óriási változás hatalmas feladatot rótt a kerületek minden helységére. Az előjárók kiemelt feladata lett, hogy a lakossággal megértessék és elfogadtassák a tehervállalást, a tulajdonviszonyokban, az igazgatásban és a jogszolgáltatásban lezajlott átalakulást. A változás megrendítő hatását érzékelteti az 1746-ban Jászkiséren megalkotott statutum keltetése.

A jászkiséri lakosság a Jász kerület településeitől eltérően református vallást követett. A település belső rendje zártabb, szigorúbb volt – később is az maradt –, mint a Jász kerület többi helységéé. A vallási különbözőségekből fakadó konfliktusok a Jászkun kerület eladatásának kezdetéig visszavezethetők. A református faluba 1701-ben, majd 1739-ben római katolikusokat telepített volna a felsőbb hatóság, de a falu asszonyai harcias ellenállással kiverték az új telepeseket. Alig egy év telt el a redempció engedélyezésétől, amikor a földváltás újabb helyi konfliktusokat generált. A lázongásra hajlamos lakosság megregulázása komoly problémát jelentett a helyi tanács számára mivel a nép igen engedetlen és szófogatlan el annyira, hogy kiki maga akarattan kíván járni – olvashatjuk a tanács jegyzőkönyvében. Feltételezhető, hogy az írásba foglalt szabályrendelettel szerették volna szigorúbb rendre szoktatni a lakosságot.

A rendtartás kidolgozására négy fős bizottság kapott megbízást, közöttük volt a főbíró és a nótárius. A terv a la-

kosok körében nem aratott osztatlan pártolást, felmerült miért kell olyan dolgokról és rendtartásról gondoskodni, amilyen korábban soha nem volt, „sőt még Atyajinktól sem hallottuk, hogy valaha erül emlékeztek volna mégis jó helység tartott emberek és jó gazdák voltak”.

A helyi törvény írásba foglalásának szükségességét a kidolgozással megbízott deputáció szintén a nép szófogatlanlanságával magyarázta, hozzátevé a tanács véleményéhez, hogy sokan a lakosok közül sem az Isten, sem a haza törvényeit nem tanulták s „a nagy tudatlanságban és megrögzött erkölystelen szokásban továbbis örömet kívánnának maradni.” Ezért illő, hogy mindazt, amit e téren az elődök elmulasztottak, most pótolják. Egyben elhatározták, hogy a megírandó dolgokat esztendőnként a bírótétel alkalmával az egész nép előtt felolvassák, „mert méltó hogy bé vágjuk és megh tarcsuk”.

A szabályzat elkészítésével megbízottak jogi műveltségű tanult személyek voltak, akik jászkiséri lakosok lévén a helyi viszonyokat jól ismerték. A statutum bevezető szövegét összevetve a Werbőczy István Tripartitumának bevezetőjében olvasható fejtegetésekkel, számos hasonlóságot, azonosságot találunk. Az oktató hangnemben megfogalmazott jogfilozófiai fejtegetések után következik a tényleges rendtartás a bíró feladatairól, hivataláról valamint a törvényhez illő dolgokról.

Az oktatásba beemelték, amit szerintük tudni kell a szokásról.

„Az szokásról és annak megh erősítéséről jegyezzük megh röviden mi légyen a szokás, nem egyéb, hanem annak erkölycséből föl vött valaminemü oly Törvény az Embereknek az mely közönséges méltóságból ugyan Törvéntis szerezhetne, és ez az oka, hogy az szokásis nehányszor Törvénynek neveztetik. de megh kel tartani, hogy azon szokás mindenkor és mindenek előtt tiz esztendő folyásában állandó képen szokásban légyen”.

Werbőczy a szokásról ugyanezeket fogalmazta meg törvénykönyvében. Kutatásom szerint a Jászkun kerület helységei közül először Jászkiséren rögzítették jegyzőkönyvben, a lakosságnak kihirdetendő szabályzatban, hogy a szokásnak akkor van törvényereje, ha már tíz esztendő óta gyakorolták. Mai ismereteinkre lefordítva, a szokásokból kialakult társadalmi norma, az első tíz év alatt, ha gyakorolják jogszokás, tíz év után átalakul szokásjoggá, azaz helyi szinten törvényerőre emelkedik. Betartását a továbbiakban nem a közvélemény elvárása kényszer-

ríti ki, hanem a helyhatóság szankciókkal biztosítja.

Mivel a község életében a legfontosabb tisztség a bíróké volt, a statutum legelőször a bírók jogait és kötelességeit tárgyalta, mert ők azok, akik *ítélettel törvényt mondanak*, s ítéletüknek igaznak és törvény szerint valónak kell lenni. A hosszadalmas bevezetőhöz viszonyítva feltűnően röviden fogalmazzák meg a főbírónak szánt oktatást. Idézem: *„Megh értvén az Bíró mijért mondatik Bírónak azért tisztiben és hivatalyában szorgalmatosan el járván Kötelességének esmérje lenni, hogy a mely dolgokat Fő és Districtualis Tiszt Uraimék parancsolnak és az mellyeket a Nemes Tanács concludal [elhatároz] se rényen és minden idő halasztás nélkül effectually [elintézte, foganatosítsa], és végben vitesse. Nem külömben alatta levő tisztviselőkre kivált a szék Bírora quantumot szedő perceptorra és a Csaplárosra szorgalmatosan vigyázzon, gyakran próbára vonván, az Szék Bírót és Csapláróst.”*

Ezt követően sorra veszik a tanácsbelieket, a nótáriust, a borbírót a malombírót, a hadnagyot, a polgárokat, majd legvégül a köznépnek szánt instrukciók következnek. A céheket a köznéphez sorolják. A lakosságnak szánt oktatásban részletezik a közösségi együttélés szabályait, külön felsorolva mi az, amit ezentúl Kiséren írásba foglalt statutummal tiltanak, s a tilalmak megszegői milyen szankciókra számíthatnak. A rendszabály a mindennapi élet egész területére kiterjed, a viselkedési szabályoktól a gazdálkodás szabályozásáig. Az 1799-ben megjelent Jászkun Statutumot megelőző korszakból ez a húsz oldalnyi jegyzőkönyvi feljegyzés a legrészletesebb helyi törvény, amit Jászkun kerületbeli helységekből jelenleg ismerünk, s ami kétséget kizáróan beemelte a jogszöveget a helyi törvények, a statutumok sorába.

A jászkiséri statutum a legrészletesebben megmaradt bizonyosság a Jászkun kerület településein zajlott statutum alkotási folyamatokra, de nem jelenti azt, hogy a többi településről nem maradtak a lakosság vagy éppen az előjárók viselkedését szabályozó rendtartások. A jászkiséri terjedelmes statutum elkészülte után alig három esztendő telt el, amikor a Kiskun kerületben Szabadszálláson is úgy érezték a statutumra van szükség a helyi előjárók viselkedésének szabályozására. 1749. január 13-án elfogadták az új rendtartást, melyben kimondták:

„Először: Minthogy a Tanácsbeli személynek különös meg ismertető czimere a

Tanács Házban concludalt [elhatározott] titkoknak megtartása Senki a Tanácsbeli rend közül a Tanács házban végezett titkot rendetlen és illetlen helyen Feleségének vagy más Jóakarójának hízkeldeésből vagy irigységéből kine jelencse annyival is inkább, Korcsmán Malomban Kovács Műhelyben és akarmely tilalmas helyeken ne beszélye azt [...] A Városnak minden féle titok az ő Tanácskozásokban titkon légyen, és ki ne nyilatkoztassék és valaki ezt az Tanácsbeliek közül időnek előtte ki nyilatkoztattya, a Becsületet és tisztességet avagy Burgertét [polgárjogát] is el veszti. Ezen Törvény Szorossan akarvan observaralni [megőrizni] alhatatosan elvégeztük hogy a Titok kinyilatkoztato Tanácsbeli ember becsületi vesztett legyen.

Másodszor. Amidőn a Tanácsbeli ember Tanács Gyűlésben citaltatik, és ki fogas avagy mentség nélkül el marad a gyűlésből igaz Törvény Szerent minden engedelem nélkül az olyatén Tanácsbeli Személy Egy Nehez Gyiraval mel Negy forintokat teszen tartozik mivelhogy hivatalyának s kötelességének meg nem felelt.

Harmadszor. Meg tilalmaztatik hogy midőn Tanács gyűlése Serió [tisztán] vagy Közönséges Helység dolgaira vagy a Törvények folytatására nézve: a Tanács Házban Celebraltatik [tartatik] Senki a Tanácsbeli személyek közül más materiát elő ne hozzon. hanem figyelmetesen arra vigyázzon minemű dolog tractáltatik [tárgyalatik], ugysis elég helye vagyon masutt az ökrökről, lovokról, béresekről, munkásokról, pásztorokról és más Gazdasághoz tartozó dolgokról valo discursusnak illetlen is lévén Tanácsbeli Embernek a midőn Tanács Széket ül olyan dolgokról beszélteni a melyek vagy maga majorságához valok /: ki vévén a Törvényes processusokat [peres eljárásokat] a melyekben gyakorta elő fordul az emberek majorsága/ vagy pedig inkább illenének a csapszékhez mintsem a Tanácsházhoz. a ki ezen Statutum ellen ellenkezőt cselekszik egy nehéz gyirán marasztatik.

Negyedszer Az illetlen hivatalt a Tanácsházban, Annyivalis inkább ha Tanácsbeli ember valaki Esküszik Törvénytelenül és Egymást Szóval hucrczolja, a Tanács Szasztalt az öklével veri Ezerant a Nemes Districtusnak N. Halas Városában Districtualis ülés alkalmazosságával Deviolatione Sedis [ülésen erőszakos] tett Statutuma confirmaltatik [rendtartása megerősítettik], Annak okáért valaki illetlenül meg esküszik, a Tanács Szasztalát öklével veri egymást Nyelvével hunczutolya a Statutum Szerént pro violatione Sedis 25 forintokból álló Homagiumon marasztatik.”

Az ilyen módon megalkotott és elfogadott statutumok minden esetben csak a közigazgatási egységen belül élőkre

vonatkoztak, a Jászkun kerület helységein kívül költözött lakosokra vagy elszármazókra már nem. E normák megtartására tisztségviselők éppen a választás legitimitásából merítették hatalmukat. Az igazgatás konfliktusmentes működését a társadalom érdekazonossága segítette. A kerületek lakossága a redempcióban megszületett új autonómia hatására élesen elkülönült a kerületeken kívül élőkötől, akikkel szemben kialakult a vegyes származású helyi népesség társadalmi egysége. A törvényhatóság legfőbb jellemzője lett, hogy szabad emberek alkották, akik választott vezetőik és autonóm igazgatásuk segítségével intézhették saját sorsuk alakulását, a maguk érdekében hozhattak helyben törvénynek tekintett rendelkezéseket.

A Nagykun kerületből Kunmadarásról emeltem ki egy a redempció nyomán keletkezett statutumot, amit 1747 őszén fogadtak el a földkiosztásról. A tanácsból három a lakosokból nyolc személyt választottak a földosztás végrehajtására, ők mind esküt tettek arra, hogy: *„ ki ki az maga Redemptiojában az mennyi forintokat fizetett, mindennek annyi lépés földje légyen, ezt fel tévén, hogy ha az mostani el osztott földből ki nem telik az föld, tehát az ujosztásbból kell pótolni, mellyben ne légyen semmi különbség vagy személy válogatás, hanem akár első, akár utolsó légyen az Helységben mindegyen egyenlő Sorsa légyen...”* Azt is befoglalták a rendelkezésbe, hogy ha valakinek mindenütt silány föld jutna, hogy *„Atafi az ő Attyafiai között meg ne romollyon annak része bonificaltassék.”* A rendelkezést nem nevezték statutumnak, de mint írták *Coram Swenatu et Populo Madaras* fogadták el.

A Jászkun kerület helységeiben – amint idézett példám mutatják – eltérő formai követelmények szerint hoztak a lakosság egészét vagy nagy részét érintő szabályokat, de mindenütt érzékelhető, sokszor konkrétan le is írták, hogy a rendelkezés közmegegyezéssel született. Ezeket a Jászkun kerület mindennapjaiból fakadó rendszabásokat a szabadságát visszanyert népesség jogainak védelmére alkották, legitimitásukat a szabadon választott előjáróság iránti bizalom és a közmegegyezés biztosította.

A falvak, és az egyre szaporodó mezővárosok statutumai átfogták és szabályozták a lakosság mindennapjait a helyi társadalom együttélését. Alaptörvényeik – a redempcionális diploma, az 1751. évi rendtartás, majd az 1799-ben kihirdetett Jászkun Statutum – keretbe foglalták szabadságu-

kat, s azokat a problémákat, amelyeket a „magasból” felettes hatóságok nem láthattak a helyi előjáróságok szabályozhatták a lakosság egyetértésével.

*

Rövid sorozatom megmutatta, hogy a Jászkun kerületnek és településeinek jogalkotása, statutumaik keletkezési körülményei bár eltértek a székelyek és más közösségek rendtartásainak keletkezésétől, a rokonság kimutatható közöttük. Mindegyik közösség helyi rendtartásainak alapfeltétele volt a közösség megfelelő szintű szabadsága. Az 1745-ben elnyert területi autonómia egyenlő keretet teremtett az önrendelkezéshez, de a megvalósulás particularis kerületenként (Jász, Kiskun, Nagykun kerület), sőt településenként is a helyi körülményekhez igazodott. Az eltérések eredője a jászkun szabadságban, a helyi jogszokásokban és a lakosság társadalmi összetételében rejlett. Mindezek befolyásolták a szabályok megalkotását, szükség szerint kialakultak azok tárgyi, területi és társadalmi vonatkozású csoportjai, típusai. A Jászkun kerület szerveztségéből eredően megfigyelhető a rendtartások vertikális egymásra épülése, valamint a tekintélyelvűség és a szakszerűség érvényesülése. Mindezek bővebb kifejtésére e cikksorozat nem adott lehetőséget, csupán a keretekre, az erőteljesebb meghatározókra irányulhatott figyelmünk, reményeim szerint a kutatás folytatódik.

Felhasznált források:

Bánkiné Molnár Erzsébet:

A jászkun földtulajdon és földbirtoklás a redempció után. 105–113. In: A Jászkun-ság kutatása 2000. Tudományos konferencia a Kiskun Múzeumban. Jászsági Könyvtár 5. Jászberény–Kiskunfélegyháza, 2002

Bánkiné Molnár Erzsébet:

Kiskunfélegyháza telepítőinek 1744. évi lajstroma. In: Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv 1981. 123–128. Szolnok, 1981

Bánkiné Molnár Erzsébet:

A Jászkun szabadság. A törvényesség helyi sajátosságai a Jászkun kerület népi kultúrájában. (1682–1876.)

Szekszárd. 2017

Werbőczy István: Tripatitum. Corpus

Iuris Hungarici (CD-változat)

Félegyháza, Jászkisér, Madaras, Szabadszállás korabeli Protocollumai, továbbá a Jász Múzeum Történeti Dokumentációs Tárának témára vonatkozó anyaga.

Bánkiné dr. Molnár Erzsébet
történész, ny. múzeumigazgató

Utak, távolságok a Jászságban és a Nagykunságban a folyószabályozások előtt II. rész

A Nagykunság

Mint az előző részben már volt róla szó, ha a kapcsolatokat nézzük, a szabályozások előtti időkben zártabb területről volt szó. Ráadásul két részből állt, s a 16. századtól területe is változott. A tizenötéves háború utáni időszakban lett véglegesen nagykun településsé Hegyes és Túrkeve, s ekkoriban alakult ki az a településszerkezet, amelyet ma is látunk. A sok kis, elpusztult falucska földjét bekebelezve óriási határu nagyfalvak – majd mezővárosok – alakultak ki, amelyek népessége a korábbi időszakhoz képest igen nagyra duzzadt. Ugyanakkor a természeti keretek megmaradtak, kevés változás volt a hódoltsági időszakokhoz képest (Mirhó-gát), az utak állapota hasonlóknak mondható a jászságihoz. Hogy ez a helyzet milyen lassan változott-változhatott meg, érdemes Ujfalussy Sándor kerületi mérnök 1830-as jelentéséből idézni:

„Ugyan azért a földnek természeti nyirkossága, enyvhöz hasonló ragadósága végett az esztendőnek nedves részeiben sokszor üres kocsi is felférne a vontatás.”

A Nagykunságban a hódoltság után teljesen átalakult településszerkezet azt eredményezte, hogy a települések időben távol kerültek egymástól. Az első katonai felmérés mérnökei úgy találták, hogy csak a Kunhegyes–Bánhalma távolság tehető meg másfél óra alatt. A nagykun helységek között Kisújszállásról lehetett két és egy-negyed óra alatt eljutni Túrkevére, egyébként még egymás között is csak három órán felülre becsülték az utazási időt. Madarastól – amely helység közlekedés földrajzi tekintetben központnak minősíthető a tárgyalt időszakban – mind Karcag, mind Kunhegyes négy-négy órányira volt. Ha Karcagról közvetlenül Kunhegyesre tartott az utazó, akkor hat óra alatt odaérhetett. Érdekes módon a katonai mérnökök nem adták meg a Karcag–Kisújszállás közti időt (bizonyára a Kara János mocsarat katonai szempontból használhatatlannak ítélték meg), viszont érdekes, hogy a Karcagról keletre vezető utak időbeni távolságát megadták. Püspökladányra öt óra alatt, Nádudvarra 6 óra alatt lehetett szerintük elérni. Madarásról Nagyiván érintésével Tiszafüredre nyolc óra alatt lehetett elérni.

Kunszentmárton, a Nagykunság déli részének központja bizony egynap-

nyi járóföldre feküdt a többi nagykun településtől. Fekvéséből adódóan természetesen jobb volt a kapcsolata a Tiszazuggal, Túrral és a békési mezővárosokkal, mint akár Túrkevével, ahova mintegy kilenc óra alatt érhetett el az utazó.

Az újjáépülő és újratelepülő Magyarországon a felvilágosult Habsburg-uralkodók és a magyar nemesség előrelátóbb képviselői szívós munkát folytattak a közlekedési feltételek megjavításáért. A megyei szervek is bekapcsolódtak, lassacskán mind a vízügyekben, mind a közlekedésügyben változások kezdődtek. A napóleoni háborúk ugyan megakasztották az egyenletes fejlődést, de a reformidőszak megteremtette a változások adminisztratív alapjait. A magyar postahálózat 1782-ben még nem érte el – kikerülte – mind a Jászságot, mind a Nagykunságot. Mintegy harminc évvel később azonban már létezett a Gyöngyös–Jászberény–Abony és a Cegléd–Abony–Szolnok–Szentmiklós–Karcag–Szoboszló–Debrecen postaút, amelyek már bevonták mindkét területet az országos hálózatba.

Palugyay Imrének az 1854-ben megjelent Országleírásában mindkét Kerület szerepelt. Ami témánk szempontjából érdekes az az a tény, hogy – bár töredékes adatok alapján – akkoriban is hasonló volt a helyzet az utazási időkben mért távolságokat tekintve. Az áttörés csak a vasútvonalak hálózatá fejlesztésével következett be.

Jegyzetek és felhasznált irodalom

Cseh Géza: A Jászkunság és Külső-Szolnok-

vármegye leírása (1782–85), Szolnok, 1995

Fodor Ferenc: A Jászság életrajza,

Budapest, 1942

Elek György: Karcagi csárdák és vendégfogadók a 18–19. században. In: Zounek 33. 10.

Frisnyák Zsuzsanna: A magyarországi közlekedés krónikája. BP. MTA–TTI.,

2002

Győrffy István: Alföldi népélet, Budapest

1983. (361–365)

Nemes Gerzson: A Zagyva- és a Tarna-

völgy Jászkerületi vízügyeinek krónikája

(1279–1786) Szolnok, 1981

Ujfalussy Sándor: Jelentés az utakról,

hidakról és töltésekről. Madaras, 1830

Palugyay Imre: Jász-Kún Kerületek s Külső

Szolnok vármegye leírása. Pest, 1854

Veresegyházi Béla helytörténeti kutató